

Doblers, poder i territori de “marca balear” (1983-2009)*

Ivan Murray, Macià Blázquez i Joan Amer**
Universitat de les Illes Balears

El present article vol ser una aportació des de la geohistòria i la sociologia sobre les Balears com a espai de confluència de dinàmiques turístiques i urbanístiques pròpies d'Europa i la Mediterrània, i especialment de les conseqüències sociopolítiques que generen aquestes dinàmiques. Es tracta d'uns processos que afecten la història i la societat dels Països Catalans, unes realitats que han de ser estudiades des de la perspectiva interdisciplinària del present monogràfic sobre les Balears.

A vista d'ocell, o amb el *Google Earth*, els Països Catalans constitueixen, amb alguns matisos, una realitat o conjunt urbanístic litoral. Catalunya, País Valencià i les Illes han estat protagonistes els darrers cinquanta anys d'una ocupació progressiva del territori amb objectius turístics. Les Balears no només no en són alienes, sinó que són pioneres en aquest procés. Tot plegat té un seguit d'efectes socials i polítics que determinen la cultura i la societat contemporànies d'aquests territoris. La narrativa catalana recull testimonis d'aquest procés (Arnau 1999). A les Illes, constitueixen excel·lents fonts de coneixement sociològic i històric, entre d'altres, les novel·les *39º a l'ombra* d'Antònia Vicens (1968), *Camí de coix* de Jaume Santandreu (1979), *Riberes de Plata* de Miquel Mas i Ferrà (2004), o *Olympia a mitjanit* (2004) de Baltasar Porcel.

D'una banda, des d'una perspectiva de la cultura de masses europea occidental, les Balears constitueixen una *platja global* (Löfgren 1999), i són un important balneari i espai de lleure en l'imaginari de les classes populars i mitges dels països de l'Europa

* La investigació per a aquest article es finança amb el projecte “La geoeconomia y la geopolítica turística. Análisis de la glocalización turística balear, implicaciones socioambientales”, CSO2009-08400 del Ministerio de Ciencia e Innovación.

** Ivan Murray i Macià Blázquez són membres del Grup d'Investigació sobre Sostenibilitat i Territori de la UIB. Joan Amer és membre del Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social (GIFES) de la UIB.

central i nòrdica. D'altra banda, des d'una perspectiva econòmica estructuralista, tot adoptant amb molts matisos la dicotomia centre/perifèria, les Balears són alhora perifèria de plaer europea i, a través de les cadenes hoteleres transnacionals nascudes a l'arxipèlag, metròpolis de noves expansions turístiques.

L'expansió del capitalisme a la cerca de noves platges per a la societat de consum de masses europea genera dinàmiques a escala mediterrània i insular, especialment en termes de pressió urbanística i turística. En el present article s'elabora una història política de l'ordenació del territori com a instrument per a visualitzar aquesta pressió. A través de les legislacions urbanístiques i turístiques hom pot copsar les tensions polítiques al si de la societat insular, fruit de la demanda europea i illenca. Aquestes tensions són paral·leles a les d'altres territoris litorals i insulars de la Mediterrània (Amer 2010a).

Els antecedents històrics: l'urbanisme franquista i fordista

La dictadura franquista comportà grans beneficis crematístics a les classes econòmiques de les Illes. En l'àmbit legislatiu, la Llei del sòl de 1956 no impedí que els mateixos especuladors del sòl, que en moltes ocasions ocupaven càrrecs polítics, promoguessin i finançassin els primers plans municipals (Rullan 1999; Rullan 2007). Manuel Fraga, ministre franquista d'informació i turisme, impulsà la Llei de zones i centres d'interès turístic que permetia nous desenvolupaments urbanístics,¹ tot facilitant els tràmits administratius a l'emergent empresariat turístic. Molts negocis s'afavorien amb diners públics i amb capitals estrangers, per exemple, la Llei Strauss² assegurava desgravacions a les inversions immobiliàries alemanyes a l'Espanya franquista.

El Pla Provincial d'Ordenació de les Balears (PPOB) s'aprovà l'any 1973, coincidint amb l'esclat de la crisi del capitalisme fordista. El PPOB ordenà l'edificació en aquells àmbits que no disposen de pla i té un caràcter supletori fins que es redactin els corresponents plans

¹ Com ara Mondragó (Santanyí), sa Canova (Artà), Son Singala (Palma) i cala Tirant (Mercadal).

² Llei fiscal d'ajuda a països en desenvolupament, de 15 de març de 1968.

generals' (Rullan 2007: 23). L'any 1956, la transformació urbanoindustrial havia afectat l'1,18% del sòl de l'arxipèlag, unes 5,7 mil ha. El 1973, després de l'eufòria franquista-turística, la superfície afectada ja representava el 2,54 % del territori balear, unes 12,5 mil ha. Entre el 1950 i el 1970, l'estoc d'habitatges va passar de 132,8 mil a 213,4 mil. Emperò la vertadera explosió es donava en la construcció turística, amb l'increment de les places d'allotjament turístic de 13,8 mil places l'any 1950 a unes 167,7 mil places el 1970. Fins a la crisi de 1973, la producció industrial turística havia transformat radicalment, sobretot, paisatges litorals mallorquins i eivissencs (la badia de Palma, Santa Ponça, badia de Sant Antoni, etc), però també alguns de Menorca (Murray et al. 2008).

L'any 1975 morí el dictador i arribà la reforma de la Llei del sòl. Entre altres qüestions, aquesta llei pretenia posar un cert ordre en el planejament urbà, i feia extensiva l'obligació de planificació urbana a tota la superfície del terme municipal. Tanmateix, els mateixos agents seguiren definint les línies d'expansió de la taca urbana (Rullan 2007). En aquells anys, una de les primeres respostes des dels moviments socials a l'*status quo* urbanístic és l'*okupació* per part de col·lectius llibertaris de sa Dragonera, el 7/07/1977 (Garcia 2008), per oposar-se al projecte urbanitzador de l'illa. El mateix any, a Menorca, la societat civil s'enfrontà a les pretensions d'urbanitzar l'Albufera des Grau. L'oposició social a una urbanització, la de Shangri-La, fou l'embrió del naixement del moviment ecologista a Menorca (Miró 1978).

En aquells moments s'impulsen les noves estructures de govern de les Illes que desembocarien en el govern autonòmic. El Consell General Interinsular (CGI) fou presidit per l'empresari Jeroni Albertí en representació d'Unió del Centre Democràtic (UCD), entre el 1978 i el 1982. L'any 1978, els conflictes territorials provocaren la primera crisi de govern al si del CGI, entre la Conselleria d'Ordenació del Territori dirigida per Emilio Alonso (Partit Socialista Obrer Espanyol, PSOE) i la de Transports dirigida per Ramiro Pérez-Maura, duc de Maura (UCD). Pérez-Maura havia estat el governador civil l'any 1976 i era un reconegut defensor dels interessos del capital, com ara en favor dels Salas a les Pitiüses (Miró 1978). Dos anys després, Albert Quintana Peñuela, director general d'Ordenació del Territori,

presentà els seus “Criterios Generales de Trabajo” que identificaven el caos territorial derivat de la forta especulació urbanística facilitada per la dictadura franquista i proposaven un nou model socioterritorial (Quintana 1978). La UCD truncà aquella iniciativa i el gener de 1979 els consellers del PSOE optaren per dimitir. El govern d’UCD impulsà el creixement urbanístic, també sobre espais naturals com sa Dragonera, l’albufera d’Alcúdia, es Trenc, ses Salines d’Eivissa, cala Mondragó, s’Albufera des Grau, cala Macarella, etc (Rayó 2004). La defensa d’aquests indrets protagonitzà les principals campanyes del moviment ecologista.

En l’àmbit econòmic, els anys vuitanta són de rearticulació del règim d’acumulació del capital, sota el paradigma neoliberal i amb l’entrada de l’Estat espanyol a la CEE. L’herència urbanística fordista i franquista llegava unes 16.104,6 ha de sòl edificable, el 37,5% de les quals corresponien a urbanitzacions turístiques que estaven consolidades en un 40%. La qual cosa feia pensar que ‘amb els recursos actuals de sòl edificable tenim suficient fins l’any 2006 (25 anys)’ (Aguiló; Verger 1982: 32). Amb el sòl disponible per urbanitzar, d’altres 22.358,45 ha, els càlculs ‘suposaran edificació per uns altres 67 anys’ (Aguiló; Verger 1982: 35).

El negoci urbanístic autonòmic: Cañellas, S.A. (1983-1995)

El 1983, els descendents de March participaren en la decisió de quin govern autonòmic havia d’administrar la democràcia a les Balears (Amer 2006). El primer govern de l’autonomia es conformà amb la signatura del Pacte de Madrid (1983), al despatx dels March, entre Jeroni Albertí, president d’Unió Mallorquina (cunyat i exsòci de Gabriel Escarrer, president de la corporació hotelera Sol-Melià, primera cadena de l’Estat) i Gabriel Cañellas, líder d’Alianza Popular (AP), empresari i advocat. Cañellas estava emparentat amb la família Salas i ocupà llocs de màxima responsabilitat d’algunes de les seves empreses fins l’any 1985, càrrecs que tornaria a ocupar quan deixà la presidència autonòmica. Els Salas havien estat junt amb els March l’expressió del poder durant bona part del segle xx. Amb el Pacte de Madrid, la “transició política democràtica” entroncava amb les classes socials dominants.

El primer govern autonòmic es configurà amb empresaris i tecnòcrates desenvolupistes i s'inaugurà amb més propostes de destrucció urbanística de zones d'alt valor natural. L'any 1983 s'aprovà la urbanització des Trenc, fet que comptà amb el suport de la patronal empresarial, la Confederació d'Associacions Empresariales de les Balears (CAEB) (Amer 2006). El Grup Balear d'Ornitologia i Defensa de la Naturalesa (GOB), entitat ecologista, convocà una manifestació als carrers de Palma en defensa des Trenc. La primera llei promoguda pel Parlament de les Illes Balears³ possibilitaria la protecció d'espais naturals. La Llei 1/1984 s'aprovà gràcies a la minoria del partit governant, Aliança Popular (Mayol 2005). La Llei 1/1984 s'aplicà per declarar 12 Àrees Naturals d'Interès Especial. Es Trenc-Salobrar de Campos fou la primera (Alcaraz i Mas 2008a; Alcaraz i Mas 2008b; Alcaraz i Mas 2009).

La segona llei aprovada pel Parlament Balear, la Llei 2/1984, de 12 d'abril, sobre allotjaments extrahotelers (BOCAIB de 5 de juny de 1984), possibilità la legalització de l'oferta extrahotelera, particularment, els apartaments turístics construïts arran de la crisi dels setanta, quan ja es parlava de sobrecapacitat hotelera (Rullan 1999; Blasco 2007). També s'aprovaren els decrets "Cladera" (I i II),⁴ anomenats així en referència al nom del conseller de Turisme. L'empresari hotelier Jaume Cladera, havia estat triat com a conseller del Govern de Cañellas (Amer 2006). Els decrets pretenien ordenar urbanísticament l'expansió de la indústria d'allotjament turístic, tot establint exigències de superfície de solar per plaça (30 m² al 1984 i 60 m² al 1987). La tardança en les promulgacions facilità que aquells que tenien informació privilegiada presentassin un allau de projectes de construcció de nous habitatges, coincidint amb l'arribada de capitals atrets per l'entrada d'Espanya a la Unió Europea. El Col·legi Oficial d'Arquitectes de les Illes Balears (COAIB) visà uns 43 mil habitatges, més del doble que l'any anterior; 23 mil d'aquests acceptats els tres darrers dies abans que s'aprovàs el decret "Cladera"

³ Llei 1/1984, de 14 de març, d'ordenació i protecció d'àrees naturals d'interès especial (BOCAIB de 9 de maig de 1984).

⁴ Decret 30/1984, de 10 de maig, sobre mesures d'ordenació d'establiments hotelers i allotjaments turístics; Decret 103/1987 de mesures transitòries d'ordenació d'establiments i allotjaments turístics.

(Amer 2006). La major part d'aquells habitatges eren de tipus turístic (Barceló et al. 2008).

La legislació per a la protecció d'espais naturals es volgué tancar amb l'anomenada Llei d'espais naturals (LEN),⁵ que s'aprovà gràcies a la desobediència de Miquel Pascual vers el seu partit, UM. El Parlament responia a la forta pressió social que culminà en una gran manifestació al novembre de 1990. Aquesta llei exclougué un terç del territori balear de la urbanització, però no de l'edificació de xalets. Les eleccions autonòmiques de 1991 donaren majoria absoluta a la coalició PP-UM i el nou govern Cañellas va promoure la modificació de la LEN,⁶ per reduir la superfície protegida en un 0.23% a Mallorca i un 1.76% a les Pitiüses, allà on més interessava als especuladors.⁷ La manifestació en defensa de la LEN comptà amb unes 26 mil persones a Palma.

Gabriel Cañellas manifestà el seu suport a l'expansió urbanística a la sessió d'investidura: 'volem convertir les illes Balears en la segona residència d'Europa' (Amer 2006). L'operació "Balears en venda" (Seguí 1998) fructificà amb la lliure circulació de capitals i persones dins l'espai europeu, amb forts diferencials de preus i la benvinguda als diners negres al negoci turisticoimmobiliari (Blázquez; Murray 2010). Les obres d'ampliació de l'aeroport de Son Sant Joan, iniciades el 1993 i amb fons de cohesió europeus, eixamplen el broc de la connexió aèria amb Europa (Bauzá 2008). La liberalització del transport aeri l'any 1997 (Gámir; Ramos 2002) va impulsar les companyies aèries de baix cost, com és el cas d'Air Berlin, fet que també contribueix a la residencialització turística de les illes Balears. La despesa neoliberal del megaprojecte d'aeroport contrasta amb els elevats dèficits socials als quals les administracions públiques giraven l'esquena (Riutort et al. 2003).

⁵ La Llei 1/1991, de 30 de gener, d'espais naturals i de règim urbanístic de les àrees d'especial protecció de les Illes Balears (BOCAIB de 9 de març de 1991).

⁶ Llei 7/1992, de 23 de desembre, de modificació de determinats articles de la Llei 1/1991, de 30 de gener, d'espais naturals i de règim urbanístic de les àrees d'especial protecció de les Illes Balears (BOCAIB núm. 8, de 19 de gener de 1993).

⁷ Per exemple a Son Muntaner i Son Vida de Hans Schorghüber o a ses Salines d'Eivissa de les famílies de Cañellas i d'Abel Matutes (Manresa 1998; Amer 2006).

En l'àmbit econòmic, la dècada dels 1990 s'assenta en una nova fase d'expansió del capitalisme global, de nou règim d'acumulació flexible i financer neoliberal i neoconservador (Harvey 2005), i un nou ordre internacional, amb la desaparició dels conflictes entre els blocs i la Primera Guerra del Golf Pèrsic (Gowan 2000). Les Balears experimentaren una nova onada expansiva, reforçada pel conflicte de l'ex-Iugoslàvia (Riutort 2003), però la saturació de la construcció turística havia forçat la definició de reglamentacions limitadores per a un territori que ja formava part dels centres de l'economia-món capitalista. Nogensmenys, el capital hotelier de les Illes s'havia transformat en transnacional a principis dels 1980; el seu "imperi" llançaria la seva nova flota hotelera enfora, empeltant-hi les formes polítiques d'escassa qualitat democràtica aplicades llargament a les Illes matriu (Buades 2006 i 2009).

Algunes acusacions de corrupció politicoempresarial dels norantes són: el cas "Agricultura" el 1991, de compra de la seu de la Conselleria al soci de Cañellas, Andreu Roig; el cas "Calvià" el 1992, de suborn al regidor del PSOE, José Miguel Campos, per desbancar el govern del PSOE i permetre la urbanització de la marina de Magaluf; o el cas "Brokerval", d'estafa, apropiació indeguda, falsedat documental i frau a l'hisenda pública. El darrer cas també va fer que es destapàs l'anomenat cas "Túnel de Sóller", que inicià el constructor Antoni Cuart l'any 1989, amb el pagament de 50 milions de pessetes al PP per obtenir-ne la concessió. El cas comportà la dimissió de Cañellas del càrrec de president, poc després d'haver guanyat les eleccions autonòmiques per majoria absoluta l'any 1995. Dos anys més tard, el Tribunal Superior de Justícia de Balears va absoldre Cañellas del delictes de prevaricació i suborn provat perquè havia prescrit (Manresa 1998; Amer 2006).

El *canyellisme*, entès com la manera de fer política del president Gabriel Cañellas, havia deixat una profunda petjada sobre el territori i sobre les formes de fer política (i doblers). Durant el *canyellisme* (1983-1995) s'havia passat d'un parc immobiliari d'uns 302 mil habitatges a uns 437 mil, mentre que les places turístiques reglades arribaven a les 385 mil i les no reglades sumaven unes 96 mil (Picornell; Picornell 2002; Murray et al. 2008).

El primer embat neoliberal i les resistències socioterritorials (1995-2003)

Onofre Rullan (2007: 38) definí les legislatures posteriors al *canyellisme* com ‘les legislatures de la protecció’. El 1995, el Govern espanyol declarà Reserva Natural ses Salines d’Eivissa i Formentera (Ferrer 2003), en resposta a la lluita social en defensa de ses Salines, que es remunta al 1977, encapçalada pel GEN-GOB (Rayó 2004).

Avel·lí Blasco defineix aquesta etapa com l’‘autèntica cursa per la desclassificació de sòls urbanitzables’ (2002: 234). El maig de 1996, Cristòfol Soler —president autonòmic d’ençà juny de 1995— va dimitir, per pressions de l’expresident Gabriel Cañellas, enfrontats per una llei d’incompatibilitats i pel control de la conselleria de Turisme (Marimon; Nadal 2003). El substitut triat fou Jaume Matas Palou. El govern del Consell Insular de Mallorca, conformat per UM, PSOE i el PSM (1995-2003), intentà infructuosament suspendre les llicències a sòl rústic tres dies abans de l’aprovació d’un avantprojecte de Llei de sòl rústic (Rullan 2007). Finalment, ‘la Llei 6/1997 concedí l’ús genèric d’habitatge al camp, regulant en positiu l’edificació en sòl rústic com un dret de desenvolupar-hi habitatges unifamiliars aïllats’ (Blázquez 2006a: 165). Així es consolidà la nova via d’expansió del capital vers l’activitat turisticoimmobiliària, coincidint amb la liberalització del transport aeri i la inauguració de la nova terminal de Son Sant Joan (12/04/1997).

L’urbanisme era motiu de tensió a les relacions entre el Govern i el Consell Insular de Mallorca. El 5 d’octubre de 1998, el Consell Insular de Mallorca va aprovar una moratòria urbanística que suspenia 77 sectors de sòl urbanitzable, amb una extensió de 2.200 ha, incloses les ja suspeses de Calvià. El mes de novembre de 1998, la societat civil es manifestà a Palma, Maó i Eivissa amb el lema “No més urbanitzacions”. Des del GOB i aquell mateix any previ a les eleccions autonòmiques i locals, es va promoure una Iniciativa legislativa popular per a un nou model territorial. El govern Matas va

respondre amb legislació “contramoratòria”⁸, tot rebaixant la intensitat de la moratòria del Consell.

La política conservadora incorporà els conceptes procedents dels moviments socials i els adaptà al seu gust. Matas féu seus els termes “moratòria” o “sostenibilitat”, rebaixant-ne el significat. El 1999, any d’eleccions autonòmiques i municipals, el Govern aprovà la Llei general turística,⁹ i difongué en un to propagandístic que permetia la paralització de la construcció de nous allotjaments turístics; tot i que en realitat no limitava la construcció d’establiments d’interès turístic —de moltes estrelles— i permetia intercanviar places de les zones degradades i saturades onsevulla de cada illa. Com a prova, basti constatar que s’ha passat de 402 mil places turístiques legals al 1999 a 423 mil al 2008. Les places il·legals dels establiments turístics legals és d’entorn al 5% i les turisticoresidencials incrementaven la xifra en prop del 20% (Blázquez; Murray 2010). L’activitat turisticoimmobiliària en expansió, l’anomenat “turisme residencial”, es liberalitzava per omissió: ‘la Llei General Turística modifica el POOT a la baixa per donar més facilitats a la reconversió residencial dels solars i edificis donats de baixa turística’ (Rullan 1999: 434). Mentrestant, el capital hotelier balear “recolonitzava” el Carib (Morales; Ruiz-Collado 2009).

També abans de les eleccions de 1999, s’aprovaren les Directrius d’Ordenació del Territori (DOT¹⁰), acompanyades d’una potent campanya publicitària, que presentava a Matas i al PP com els defensors del territori perquè reclassificaven 4.500 ha de sòl urbanitzable. Rullan (2007) desvetlla l’engany que hi havia al darrere de la reclassificació. La propaganda de les DOT anunciava que rebaixava el sostre potencial de creixement urbanístic en 2,3 milions

⁸ Llei 6/1998, de 23 d’octubre, sobre mesures cautelars fins l’aprovació de les Directrius d’Ordenació del Territori (BOCAIB núm. 136 ext., de 24 d’octubre de 1998) i Llei 4/1998, de 19 de maig, de mesures transitòries relatives a l’atorgament d’autoritzacions prèvies de construccions, obres i instal·lacions d’empreses i activitats turístiques (BOCAIB núm. 70, de 28 de maig de 1998).

⁹ Llei 2/1999, de 24 de març, General Turística de les Illes Balears (BOIB núm. 41, d’1 d’abril de 1999).

¹⁰ Llei 6/1999, de 17 d’abril, de les Directrius d’Ordenació Territorial de les Illes Balears i de mesures tributàries (BOCAIB núm. 48, de 17 d’abril de 1999).

de places; però un simple càlcul mostra que l'edificabilitat hauria de ser equivalent a 511 places/ha, quan les seves densitats mitjanes, segons el seu propi diagnòstic (DOT-Diagnòstic 1997:196) era d'unes 60 places/ha. En realitat, les DOT redistribuïen més que no rebaixaven aquest creixement urbanístic, amb unes 2.702 ha de nova urbanització, que permetrien aixecar unes 270 mil places; exactament la mateixa xifra que havia estat objecte de la reclassificació: 'en realitat, el que estaven fent les DOT era reconduir aquells sòls urbanitzables pels quals fins aleshores no s'havia interessat la promoció, a les més atractives orles periurbanes anomenades àrees de transició (AT) contigües als nuclis existents' (Rullan 2007: 42).

A les eleccions autonòmiques de juny de 1999, el PP va perdre la majoria absoluta a Menorca, Eivissa i Formentera; mentre que a Mallorca ja l'havia perduda el 1995. El juliol de 1999 se signà un acord programàtic entre tots els altres partits polítics amb representació parlamentària, conegut com el Pacte de Progrés.¹¹ La primera llei aprovada¹² recollia el batec social de la manifestació del novembre de 1998: eliminà les excepcions de les DOT —urbanització, camp de golf i camp de polo a Campos; port i urbanització a Ciutadella— i establí la inedificabilitat de les ANEI (Rullan 2007). Entre el 2000 i el 2001 se modificà la Llei d'ordenació territorial,¹³ per transferir les competències en matèria d'ordenació del territori als consells insulars, i s'aprovaren moratòries per refredar la febre urbanitzadora. El resultat és que el 2002 se redueix la superfície visada per habitatges plurifamiliars, afectats per la moratòria, mentre que els unifamiliars es mantenen constants.

El debat urbanístic-territorial que havia estat un dels eixos centrals del Pacte fou eclipsat pel debat de l'ecotaxa.¹⁴ L'ecotaxa es

¹¹ Acord Programàtic de Govern per a les Illes Balears, 19/07/1999 (consultable a <www.mallorcaweb.com/News/cat/finestres/pactedeprogres.html>).

¹² Llei 9/1999, de 6 d'octubre, de mesures cautelars i d'emergència relatives a l'ordenació del territori i l'urbanisme a les Illes Balears (BOIB núm. 128, de 12 d'octubre de 1999).

¹³ Llei 14/2000, de 21 de desembre, d'ordenació territorial (BOIB núm. 157 ext., de 27 de desembre de 2000).

¹⁴ Llei 7/2001, de 23 d'abril, de l'impost sobre les estades a empreses turístiques d'allotjament (BOIB núm. 52, d'1 de maig de 2001).

dissenyà com un impost destinat a restaurar els jaciments turístics que l'empresariat havia devastat, però es convertí en l'element central de la batalla política institucional (Valdivielso 2001; Murray 2005a; Amer 2006). La conservació de la biodiversitat centrà un altre conflicte sociopolític. L'extensió d'espais naturals protegits era el 1999 l'1,7% de la superfície terrestre i el 0,7% del mar balear, amb parcs i reserves per apaivagar les lluites socials i afavorí el turisme amb la promoció del seu ús públic. Margalida Rosselló, del partit polític Els Verds de Mallorca, era consellera de Medi Ambient, des d'on es va estendre la protecció, entre d'altres mesures de conservació de la biodiversitat. La declaració dels parcs naturals de Llevant i cala d'Hort el 2001, rebé l'oposició dels grans empresaris del camp, partidaris de la seva edificabilitat: ASAJA (Asociación de Jóvenes Agricultores), Federació Agrícola Ramadera Balear, Associació Agrària, Associació de Defensa de Llevant, Associació de Propietaris de Finques Rústiques de Balears, etc. El maig de 2003 el 6% de la superfície terrestre i l'1,2% de la marina estaven protegides.

L'urbanisme centrava el desacord dedins del Pacte de Progrés. El sòl urbà vacant i l'urbanitzable (5.828 ha, l'any 2000) podien donar cabuda a uns 239.391 habitatges i 88.028 places turístiques. És a dir, sense comptar amb noves classificacions, es podia ampliar en un 49,26% el parc residencial existent i en un 21,34% la capacitat d'allotjament turístic (Ferrer 2001). Frenar la seva edificació era possible amb un mecanisme per regular el ritme de construcció, mitjançant un sistema de "quotes". Un primer intent local es va denegar a la Comissió Insular d'Urbanisme de Mallorca —controlada per UM—, el juny de 2001, proposat a la revisió del PGOU de Calvià. L'agost de 2001, el Govern aprovà una Norma territorial cautelar prèvia a la modificació de les DOT, que introduí el sistema de quotes. La norma es convertí en Projecte de llei, coneguda com la Llei "de quotes".¹⁵ La seva tramitació parlamentària fou censurada per UM (Rullan 2005; Rullan 2007). El GOB denuncià aquests incompliments, especialment els posicionaments d'UM i del PSOE, favorables a construir l'autopista de segon cinturó de Palma, contraris a declarar

¹⁵ Projecte de llei reguladora del creixement urbanístic a les Illes Balears (BOPIB núm. 151, de 6 de setembre de 2002, 3787-3793).

parc natural la serra de Tramuntana i també contraris a la Llei de quotes.

Menorca gaudia d'una certa protecció: havia estat declarada Reserva de la Biosfera per la UNESCO el 1993 i el Consell aprovà el primer Pla Territorial Insular (PTI) abans de les eleccions de 2003. Amb el PTI de Menorca es prohibí l'edificació a sòl rústic, es definí un creixement de nou sòl urbà i urbanitzable per 10.749 places (un 75,53% menys del que li permetien les DOT) i s'establí un sistema de quotes de llicències (Bauzá 2006; Dubon 2006).

La reacció neoliberal de l'era Matas i els megaprojectes (2003-2007)

La campanya electoral de les eleccions de 2003 va tenir els grans hotelers com a convidats d'excepció, els mateixos que tenien la major part del seu negoci fora de les Illes (Amer 2006). El discurs de la por, les tensions entre els socis del Pacte de Progrés i el colpisme mediàtic i empresarial fructificaren en els resultats electorals del 2003 (Murray 2005a). El PP balear va obtenir la majoria absoluta amb el 54,1% dels vots. PP i UM formaren una nova aliança: el Govern Balear i el Consell Insular d'Eivissa i Formentera per al PP, i el Consell Insular de Mallorca per a UM. Menorca continuà en mans del PSOE amb Joana Barceló de presidenta (Casasnovas 2007).

Els inicis de Jaume Matas al front del govern coincidí a escala internacional amb un nou cicle d'expansió del capital, amb un fort impuls de la producció immobiliària i d'apropiació de sòl per part del capital especulativofinancer. L'anunciada escassetat de combustibles fòssils alimentava l'escalada bèl·lica per a l'apropiació dels recursos energètics, i l'especulació financera amb els recursos naturals (Fernández-Durán 2003 i 2008). La derogació de l'ecotaxa, el mes de setembre de 2003, era acollida per Josep Oliver, president de la CAEB, com el retorn "a la normalitat" (Murray 2005a). L'ecotaxa que havia de permetre recaptar anualment uns 60 milions d'euros fou substituïda per una "Targeta Verda" que substituïa l'impost pel voluntarisme empresarial. La seva previsió d'ingressos era de 10 milions d'euros: 2,6 d'entitats financeres i 8 d'hotelers; 40 menys que els de l'ecotaxa (Murray 2005b).

El Govern espanyol del Partit Popular pagà el finançament dels Plans de Carreteres que es modificaren el mateix any 2003 per projectar 12 trams d'autopistes a Mallorca i a Eivissa. També es modificà el Pla Director Sectorial d'Energia aprovat el 2001, per incloure la connexió elèctrica, a més del gasoducte, amb la península. Tot un regal per les grans corporacions energètiques a càrrec de l'erari públic.

Una llei de mesures urgents¹⁶ reprenia el desenvolupisme: es tornen a classificar com a urbanitzables alguns sectors que havien quedat suspesos per les DOT (11 ha a Ciutadella, 70 ha a Sant Josep i 1,5 ha a Artà), es dóna carta blanca a la construcció del port de Ciutadella, s'elimina la prohibició de construir habitatges dins ANEI a les Pitiüses i s'elimina la moratòria de camps de golf a les Pitiüses del 2002. La Llei d'acompanyament als pressuposts de 2004 serví per modificar un bon nombre de mesures de racionalització del territori i de protecció d'espais naturals. Denou lleis foren modificades, d'entre les quals el retall de prop del 90% de la superfície dels parcs naturals de Llevant (Mallorca) i cala d'Hort (Eivissa).

El 2003 s'inicià l'etapa dels megaprojectes urbans i d'infraestructures gegants (Blázquez 2006b). Els megaprojectes són característics de les polítiques neoliberals, d'entronització del capital privat i de predomini del corporativisme polític, envoltades d'escassa qualitat democràtica i de sobrecost d'execució (Flyvbjerg et al. 2003; Aguilera; Naredo 2009).

Cap a la segona meitat del 2003, quan la nova política territorial de Matas, Munar i les grans constructores es començà a fer efectiva, els moviments socials varen respondre de manera articulada a l'entorn de plataformes: "Autovia No" per fer front al projecte d'autopista Inca-Manacor i d'Inca-Sa Pobla; "No al segon cinturó" vers el projecte homònim de Palma, etc. Jaume Matas decidí traslladar l'hospital de referència de Mallorca a Son Espases, vora el Monestir cistercenc de la Real. El novembre de 2003 s'anunciava el nou megaprojecte hospitalari i en resposta es creà la Plataforma "Salvem la Real". Les plataformes mallorquines es reuniren en torn de la

¹⁶ Llei 8/2003, de 25 de novembre, de mesures urgents en matèria d'ordenació del territori i urbanisme de les Illes Balears (BOIB núm. 168, del 4 de desembre de 2003).

instància unitària “Salvem Mallorca”¹⁷ i el 14 de febrer de 2004 se celebrà una multitudinària manifestació als carrers de Palma sota el lema “Qui estima Mallorca, no la destrueix”, a la qual participaren unes 40 mil persones (Blázquez et al. 2007).¹⁸

El desembre de 2004 s’aprovà el Pla Territorial de Mallorca (PTM), que regulava l’expansió de 1.491 ha de nova urbanització, el 78,7% de la superfície que permetien les DOT. El PTM definia detalladament on podrien classificar-se aquests nous sòls urbanitzables: un 54,2% corresponia a les Àrees de Transició de Creixement i un 45,8% a les Àrees de Reconversió Territorial (ART). Les ART han estat definides com instruments típics de l’urbanisme a la carta (Artigues 2006). El PTM s’aprovava en un context d’eufòria immobiliària mundial, espanyola i balear (Fernández-Durán 2006; Artigues; Rullan 2007).

Palma fou un dels principals embornals de les dinàmiques especulativoelectoralistes del quadrienni 2003-2007. El 2005 es modificà puntualment el PGOU per acollir la construcció d’un nou hospital de referència, el de Son Espases. Els col·lectius que defensaven l’entorn i la premsa desvetllaren els canvis de mans de propietats i els increments del preu dels terrenys confrontants. Així es frustrava una ART que es planificà en aquell entorn.¹⁹ Cap a la segona meitat del 2005, s’iniciaven les obres, d’elevat cost, del metro de Palma que es promocionava com la gran aposta pel transport públic.²⁰ El Consell Insular de Mallorca va treure a concurs públic els terrenys de Can Domenge, per fer-hi una urbanització de luxe a una de les ciutats espanyoles amb menor proporció d’habitatges socials. El concurs s’adjudicà a l’UTE formada per Sacresa i Pedro Ferrà Tur, la proposta que presentava el preu més baix —30 milions d’euros quan el valor de mercat era d’uns 53— i amb un projecte de l’arquitecte-estrella Jean Nouvel. Josel SL, dels Núñez Navarro, presentà una

¹⁷ El GOB actuà d’aglutinador. Vegeu *L’ecologista*, núm. 40, “Especial Plataformes”, pàg. 7-14 (GOB 2007a).

¹⁸ “Qui estima Mallorca, no la destrueix”, <www.mallorcaweb.net/genestra/introduccio.htm> (consultat el 15 de novembre de 2010).

¹⁹ *Diario de Mallorca* 30/05/2006, pàg. 2-3; *Diario de Mallorca* 5/10/2006, pàg. 2-3.

²⁰ *Diario de Mallorca* 14/02/2006, pàg. 2.

querella per malversació de fons públics, prevaricació i revelació de secrets oficials.²¹

La darrera zona humida de la Platja de Palma, ses Fontanelles, es veia amenaçada per la urbanització d'un complex d'oci i comercial, mentre el ministre Joan Clos (PSOE) i Jaume Matas (PP) anunciaven el projecte de renovació urbana de la zona. El grup encimentador era la societat Parque Aqua Màgica, participat pel multimilionari Klaus Graf, propietari de l'empresa de griferia Teka i del llogaret de Biniagual.²²

Nous projectes de camp de golf amenaçaren la possessió de Son Real, adquirida parcialment amb les recaptacions de l'ecotaxa, i el Parc Natural de s'Albufera, prèvia desclassificació de Son Bosc (Muro). En aquest negoci hi participa Miquel Ramis —president de Grupotel i exbatle de Muro. Una vegada més, el projecte del camp de golf de Son Bosc evidencia les curtes distàncies entre empresaris i polítics.²³

El 2005 s'aixecà la moratòria de ports esportius de 2002 i s'aprovà una nova Llei de ports,²⁴ que permetia incrementar la capacitat d'amarratge en un 30% sense necessitat de passar per la tramitació d'avaluació d'impacte ambiental. El negoci nauticoturístic molt vinculat a les lògiques especulativofinanceres es va activar, per exemple, a Port Adriano (Calvià) amb el finançament de la Banca March, es Viver (Sant Antoni de Portmany) promogut per la família Matutes, o al Port de Sóller amb la implicació de l'empresa Melchor Mascaró.

En resposta als interessos de la classe propietària, el Govern Matas aprovà la LECO,²⁵ segons la qual la protecció dels espais naturals i de la biodiversitat quedava condicionada a la voluntat dels propietaris, i es creaven noves figures de conservació (Paratges

²¹ *El Mundo* 15/01/2009, pàg. 5.

²² *El País* 25/01/2009, pàg. 4.

²³ *Diario de Mallorca* 22/12/2006, pàg. 20; *Diario de Mallorca* 21/12/2008, pàg. 20.

²⁴ Llei 10/2005, de 21 de juny, de ports de les Illes Balears (BOIB. núm. 100, de 2 de juliol de 2005).

²⁵ Llei 5/2005, de 26 de maig, per a la conservació dels espais de rellevància ambiental (BOIB núm. 85, de 4 de juny de 2005).

Naturals i Paisatges Protegits) que permeten una edificabilitat que pot qualificar-se d'inaudita al món de la conservació.

El març de 2005 s'aprovà el Pla Territorial d'Eivissa i Formentera amb més potencialitat urbanística que l'atorgada per les DOT (Blázquez 2006c). Mentre que les DOT estimaven que el PTIEF podria classificar unes 369,49 ha, les modificacions legals fetes des del 2003 permetien classificar fins a 400 ha. En una illa de dimensions modestes (571 km²) se construïen uns 24 km d'autopista, favorables als interessos del cacic de l'illa, Abel Matutes. No debades, la seva filla Stella Matutes era la consellera en matèria d'obres públiques al Consell Insular d'Eivissa i Formentera. La reacció ciutadana contra les autopistes a Eivissa fou constant; les finques de Ca na Palleva i Can Malalt simbolitzaren la resistència social a les excavadores del "progrés" (Garrido 2006), amb amenaces caciquils i detencions policials. L'hegemonia politicoempresarial conservadora patí un important desgast.

L'estiu de 2006, l'excusa d'una rissaga justificava la "necessitat" de construir un nou dic al port de Ciutadella per motius de seguretat; però amb una curiosa conceptualització de la seguretat que incloïa la construcció d'un port esportiu i d'un dic amb capacitat per acollir creuers turístics. El Consell Insular de Menorca i el Ministeri de Medi Ambient del PSOE havien mantingut un pols amb el Govern Balear i l'Ajuntament de Ciutadella del PP, que finalment es va resoldre amb la construcció del dic de Son Blanc, d'uns 470 metres de longitud i un cost d'uns 50 milions d'euros.

El novembre de 2006, esclatà el cas "Voramar" de la fiscalia anticorrupció amb l'empresonament del batle d'Andratx (Eugenio Hidalgo), del director general d'Ordenació del Territori (Jaume Massot) del Govern Matas i d'un zelador d'obres (Jaume Gibert).²⁶ La normativa urbanística andritxola provenia del tardofranquisme (PGOU de 1977) i estava al marge de les lleis dels darrers decennis (GOB 2007b). Andratx és un dels municipis mallorquins on més s'ha incrementat la superfície sacrificada a la urbanització, multiplicada per 4,4 entre 1973 i 2000. El maig de 2008 s'iniciaria el macrojudici d'Andratx compost per 64 "peces judicials". El cas "Voramar" va

²⁶ *Diario de Mallorca* 28/11/2006, pàg. 2-3; *El País*. Domingo 18/02/2007, pàg. 1-4.

destapar un altre cas de presumpta corrupció, el cas “Llampec” de dobles vendes de terrenys a cala Llamp i de complexos mecanismes de compra-venda per part de les elits globals: paradisos fiscals, societats tapadora, diners opacs, blanqueig de capitals, etc.²⁷

La primera meitat de 2007 tingué una activitat politicoelectoral frenètica, amb inauguracions (p. ex. del metro de Palma o de l'avantprojecte de Palau de l'Òpera al moll vell de Palma) i els darrers retocs normatius per fermar operacions i negocis. Alguns dels retocs foren rebutjats pel Tribunal Superior de Justícia, com és el cas de l'adaptació del PGOU de Palma al Pla Territorial de Mallorca. La serra de Tramuntana fou declarada paratge natural com un foc d'encenalls electoral més, d'un 37,4% menys d'extensió que l'ANEI del mateix nom, excloent-hi els municipis de Calvià i Andratx. La sisena legislatura llegà 8 lleis de desprotecció territorial i una modificació de l'Estatut, per ampliar-ne el finançament, que en mans dels polítics-empresaris habituals podria aprofundir el deteriorament socioecològic. La plataforma “Salvem Mallorca” organitzà el mes de març de 2007 la manifestació “Prou, Salvem Mallorca” a la qual assistiren unes 50 mil persones.²⁸

Crisi especulativofinancera i corrupcions desemascarades (2007-2009)

Els resultats electorals del maig de 2007 eclipsaren el projecte de Matas. El PP va perdre el poder de nombroses administracions clau: Govern, Consells de Mallorca i d'Eivissa i de Formentera, Ajuntament de Palma... El juny de 2007, la major part dels partits amb representació parlamentària —UM, Bloc per Mallorca, PSOE, PSOE-Eivissa pel Canvi, PSM-Verds de Menorca— signaren l'Acord per a l'estabilitat política i el futur sostenible de les Illes Balears.²⁹ Les principals institucions passaren a ser presidides pel PSOE. Aquell estiu esclatà la bombolla especulativofinancera batejada com la crisi

²⁷ *Diario de Mallorca* 27/04/2007, pàg. 2; *Diario de Mallorca* 20/11/2007, pàg. 11.

²⁸ *Diario de Mallorca* 18/03/2007, pàg. 2.

²⁹ Vegeu <http://www.blocpermallorca.cat/documentos/pactegovern07_80.pdf> (consultat el 15/11/2010).

de les hipoteques *subprime*, amb fortes tensions geoeconòmiques — pujada del preu del petroli i dels tipus d'interès— i geopolítiques globals. La crisi aviat es va estendre per tot el sistema financer mundial, i es va transferir a l'anomenada economia real. Els EUA, el Regne Unit i l'Estat espanyol es veren afectats per haver intensificat les lògiques d'acumulació especulativofinanceres i presentar importants dèficits comercials (Carpintero 2009). L'Estat espanyol destacà en intensitat crematística abocada a alimentar el tsunami urbanitzador, que llegà un mapa de destrucció territorial, irregularitats i corrupció (Iglesias 2007).

El nou Govern procedí a aplicar alguns dels punts de l'acord programàtic, com per exemple la interrupció de les obres de l'hospital de Son Espases. Però al cap de poc, els mateixos partits que havien participat de la mobilització social contra de l'hospital, en reiniciaren les obres. El març de 2009, el Tribunal Suprem ordenà la suspensió de la modificació del PGOU de Palma que havia possibilitat urbanitzar la zona de Son Espases per construir-hi el complex hospitalari.³⁰

Una de les primeres actuacions del govern emergit del Pacte de Progrés, tal com va passar el 1999, fou en l'àmbit territorial. El novembre de 2007 s'aprovà un Decret llei de protecció d'espais naturals³¹ mitjançant el qual se suspènien les llicències, plans parcials o projectes d'urbanització en diferents zones de Mallorca i Eivissa que sumaven unes 1.230,24 ha i 268,55 ha respectivament.³² La tria dels espais responia a la reacció social vers les amenaces territorials de plataformes i campanyes ecologistes.³³ El Ple del Consell Insular de Mallorca aprovà el gener de 2008 una Norma territorial cautelar de mesures transitòries fins a la modificació del Pla Territorial de Mallorca, per aturar algunes Àrees de Reconversió Territorial i urbanitzacions concretes. Són els casos de Can Marçal Vell (Felanitx), Biniorella (Andratx), es Pujols (Santanyí) i es Guix (Escorca).

³⁰ *Diario de Mallorca* 6/03/2009, pàg. 2.

³¹ Decret llei 1/2007, de 23 de novembre, de mesures cautelars fins a l'aprovació de normes de protecció d'àrees d'especial valor ambiental per a les Balears (BOIB núm. 1.176, de 24 de novembre de 2007).

³² Vegeu <www.protegimelterritori.cat> (consultat el 15/11/2010).

³³ Per exemple “La Real no té preu”, “Salvem Muleta”, “SOS Can Vairet”, “Ses Feixes sense ciment”, “Salvem Cala Carbó”, etc. (Blázquez et al. 2007).

La Llei de desenvolupament territorial sostenible, 4/2008,³⁴ refermà la protecció d'espais naturals del Decret llei 1/2007; derogà alguns dels aspectes més polèmics aprovats a través de les lleis d'acompanyament als pressuposts de l'etapa Matas —que havien permès la desprotecció de certs espais a Eivissa—; derogà la Llei 12/1988, de camps de golf, per tal d'evitar-ne l'oferta d'allotjament i introduir elements més selectius en l'atorgament de l'interès general; establí les categories de sòl urbà i urbà no consolidat i la reserva del 30% del sòl d'ús residencial per a habitatges de protecció oficial; i comprometé el Govern en la redacció d'un Projecte de Llei reguladora de l'ordenació territorial i urbanística de les Balears, en el termini d'un any.

Però en plena crisi del sector de la construcció, el mateix dia en què s'aprovà la Llei 4/2008 de protecció territorial s'aprovava també la coneguda com a Llei “Carbonero”, de promoció de la urbanització.³⁵ Una mesura anticíclica adreçada a resoldre el problema d'hipertrofia de les empreses constructores, més que a combatre les dificultats d'accés a l'habitatge; per comptes de millorar la gestió ineficient del parc immobiliari. La major part de les propostes realitzades corresponien a sòls urbanitzables (58,88%), és a dir no urbans, i a sòls rústics (36,49%).³⁶

El juny de 2008, el promotor immobiliari Vicenç Grande presentà concurs voluntari de creditors, poc després de declarar que aturaria les seves inversions especulatives a Mallorca perquè a l'illa ‘es criminalitza als creadors de riquesa’.³⁷ El seu imperi s'aixecava sobre un complex entramat d'enginyeria comptable i financera deutor d'uns 527 milions d'euros, especialment a la Caixa de Balears “Sa Nostra” (24,5%) i a Bancaja (19,78%).³⁸ Grande, president del Grup Drac, Mateu Sastre d'Ibercon i Joan Antoni Ramonell (l'exbatle de

³⁴ Llei 4/2008, de 14 de maig, de mesures urgents per a un desenvolupament territorial sostenible a les Illes Balears (BOIB núm. 68, de 17 de maig de 2008).

³⁵ Llei 5/2008, de 14 de maig, d'actuacions urgents destinades a l'obtenció per a habitatge de protecció pública (BOIB núm. 68, de 17 de maig de 2008).

³⁶ *Diario de Mallorca* 15/01/2009, pàg. 3.

³⁷ *Diario de Mallorca* 30/01/2008, pàg. 1.

³⁸ *Diario de Mallorca* 16/06/2009, pàg. 2; *Diario de Mallorca* 24/04/2009, pàg.2-3; *El País* 1/02/2009, pàg. 10.

Montuïri pel PP) eren imputats per la fiscalia en un presumpte cas de corrupció urbanística i frau fiscal relacionat amb l'ART des Creuers (Marratxí).³⁹ Aquest cas derivà en el cas "Pla Territorial" en el qual s'imputava l'exconseller d'Ordenació del Territori del Consell Insular, Bartomeu Vicens (UM), i l'exconseller de Medi Ambient del Govern, Jaume Font (PP). La fiscalia investigà a finals del 2008 una altra ART a s'Arenal que beneficiava Javier Cabotà, del grup immobiliari Maioris. Entre finals de 2008 i principis del 2009, el TSJB invalidava ambdues ART.⁴⁰

El cas "Pla Territorial" d'Eivissa implicà Stella Matutes (PP), exconsellera d'Economia, Hisenda, Vies i Obres, i Josep Sala (PP), batle de Sant Antoni, per presumpte tràfic d'influències per afavorir la urbanització de ses Variades. La fiscalia anticorrupció sol·licità la imputació d'Antoni Marí Tur (PP), exbatle de Sant Antoni i Joan Marí Tur (PP), exconseller de Patrimoni, per afavorir la classificació d'uns terrenys a cala Tarida, propietat dels Marí Tur. El president del Consell d'Eivissa i Formentera, Xicu Tarrés (PSOE), fou imputat per un presumpte delictes de suborn i falsedat documental, de quan era batle d'Eivissa, en l'anomenat cas "Eivissa Centre" de construcció d'un centre comercial.⁴¹ Mentre, l'arquitecte municipal de Sant Josep, Antonio Huerta, era empresonat per corrupció al novembre de 2008 (Disúrbia 2008).

Els costos de la corrupció

Entre el 2008 i el 2009, els processos judicials per casos de corrupció politicoempresarial han marcat la història balear sota el segell dels diners, el poder i el territori. La normalitat ha esdevingut veure polítics i empresaris circular pels jutjats i les dependències policials. El saqueig a les arques públiques al març de 2009 estava valorat en uns 2 milions d'euros.⁴² L'epítom d'aquesta etapa fou la localització

³⁹ *Diario de Mallorca* 10/01/2009, pàg. 5.

⁴⁰ *Diario de Mallorca* 26/04/2008, pàg. 2; *El Mundo* 3/07/2009, pàg. 14; *Diario de Mallorca* 27/04/2009, pàg. 6.

⁴¹ *Diario de Mallorca* 30/10/2008, pàg. 2.

⁴² *Diario de Mallorca* 9/12/2008, pàg. 2-3; *Diario de Mallorca* 8/03/2009, pàg. 2; *El País* 25/11/2008, pàg. 14; *Diario de Mallorca* 4/05/2008, pàg. 6-7.

d'una llauna de Cola Cao plena de bitllets enterrada en el jardí de la directora del Consorci pel Desenvolupament Econòmic de les Illes Balears, Antònia Ordines.⁴³

Els casos de presumpta corrupció tenen quasi sempre connexions directes amb l'urbanisme i els megaprojectes. Bartomeu Vicens (UM), exconseller d'Ordenació del territori del Consell Insular de Mallorca ha estat imputat en nombroses causes: "Son Oms", "Can Domenge" i "ART-Pla Territorial de Mallorca". Altres personalitats d'UM han estat imputades en aquells casos, com Maria Antònia Munar, Maximilià Morales, Miquel Àngel Flaquer o Miquel Nadal. Tot i que els judicis estan en curs, i independentment de les sentències que en puguin resultar, aquests casos han desvetllat la seva frenètica activitat empresarial molt lligada als negocis immobiliaris, fins i tot quan exerceixen els seus càrrecs públics.⁴⁴

Els megaprojectes de transport de l'era Matas desvetllaren pressuposts desfermats. Així, el desviament pressupostari de l'entramat d'autopistes se xifrà en uns 115 milions d'euros i el de les obres del metro en uns 77 milions d'euros. El març de 2009 esclatà el cas "Peatge", que afectava les carreteres del Consell, fetes segons propaganda pròpia "a la mallorquina". En concret s'investigava el desviament pressupostari en la construcció de l'autovia Palma-Manacor, que passà de 122 milions d'euros a 145.⁴⁵ El principal imputat era el director insular de Carreteres, Gonzalo Aguiar (UM). La fiscalia anticorrupció es va querellar contra el vicepresident del Consell de Mallorca i responsable de carreteres des del 1999, Antoni Pascual (UM),⁴⁶ relacionat amb Joan Verger (PP) i amb el negoci de les benzineres.⁴⁷

El febrer de 2009 es calculà que els costos de la corrupció i dels desviaments pressupostaris del quadrienni 2003-2007 ascendien a uns 230 milions d'euros.⁴⁸ Emperò, la traca final esclatà amb el cas "Palma Arena". Les obres d'aquest velòdrom s'encarregaren a

⁴³ *Diario de Mallorca* 30/09/2008, pàg. 2-3; *Diario de Mallorca* 5/10/2008, pàg. 2-3.

⁴⁴ *Diari de Balears* 18/03/2009, pàg. 6.

⁴⁵ *Diario de Mallorca* 4/07/2009, pàg. 4.

⁴⁶ *Diario de Mallorca* 19/03/2009, pàg. 2; *El País Cataluña* 22/03/2009, pàg. 4.

⁴⁷ *El Mundo* 10/03/2009, pàg. 4.

⁴⁸ *Diario de Mallorca* 8/02/2009, pàg. 2.

l'arquitecte Ralph Schürmann, amb un pressupost de 48,7 milions d'euros. Schürmann fou destituït el 2006 i substituït per Sander Douma i els arquitectes Jaume i Luís García-Ruíz. El cost de les obres realitzades per la unió temporal d'empreses formada per FCC, Construcción SA i Melchor Mascaró SA es varen incrementar fins assolir la quantia de prop de 110 milions d'euros. L'agost de 2009 esclatà l'operació "Espasa" en relació amb el cas "Palma Arena", amb la detenció, entre d'altres de Pepote Ballester (PP), ex-Director general d'Esports i Rafel Duran (PP), exregidor d'Esports de l'Ajuntament de Palma i expresident del Consorci Palma Arena.⁴⁹ Els sobrecostos de la gestió assoleixen, a febrer de 2009, uns 315 milions d'euros. És a dir, el 9,38% del pressupost de la CAIB.

Les portes giratòries politicoempresarials

Les estretes relacions entre el poder empresarial i polític han estat l'eix central de l'etapa denominada "neoliberal"; que advoca per l'Estat mínim, i, en canvi, no hauria estat viable sense una potent intervenció de l'administració pública (Perkins 2005; Aguilera; Naredo 2009). Jaume Matas va fitxar pel sector privat tant bon punt va perdre les eleccions autonòmiques del 2007. Qui el contractà fou la corporació empresarial Barceló, on 'la seva ocupació exacta és l'obtenció de nous actius hotelers als EUA i el Carib' (Buades 2009: 171). El febrer de 2007 es va adjudicar la construcció del Palau de Congressos de Palma a la unió temporal d'empreses formada per Barceló (50%), Globalia (20%), Acciona (15%), Sampol (15%) i Iberostar (10%). Un contracte per 42 anys i una inversió prevista de 130 milions d'euros. Les administracions públiques hi posaren el solar gratuïtament i 44 milions d'euros. Poc a poc, els socis de la unió temporal anaren abandonant i Barceló quedà com a grup dominant (Buades 2009). El juny de 2009, Simón Pedro Barceló anuncià que deixaven l'obra del Palau de Congressos inacabada, amb l'argument que les modificacions del projecte suposaven un sobrecost de 30 milions d'euros.⁵⁰

⁴⁹ *Diario de Mallorca* 7/08/2009, pàg. 2-3; *Diario de Mallorca* 9/08/2009, pàg. 1-2.

⁵⁰ *Última Hora* 30/05/2009, pàg. 16-17.

Jaume Matas adquirí un pis —de 631 m², garatge i jardí inclosos— al carrer de Sant Feliu de Palma, abans de les eleccions de 2007. Aquesta casa del segle xvi va ser valorada en uns 3,8 milions d'euros, però Matas en pagà 950 mil euros. La fiscalia anticorrupció obrí una investigació sobre el patrimoni de Matas denominada "Operació Buckingham". El juliol de 2009 el Fiscal General de l'Estat, Cándido Conde Pumpido, denegà la petició de perllongar les diligències informatives sobre el cas a la fiscalia anticorrupció.⁵¹

L'octubre de 2009, el jutjat d'instrucció de Palma encarregat del cas "Palma Arena" cità a declarar Jaume Matas.⁵² La interlocutòria de mesures cautelars de naturalesa penal del jutge José Castro, de data 30 de març de 2010, li atribuí els delictes de falsedat documental, prevaricació administrativa, malversació de cabdals públics, blanqueig de capitals i delicte electoral. La interlocutòria decretà el seu empresonament provisional sota fiança de tres milions d'euros. Aquesta és la major fiança de la història imposada a un polític per corrupció a l'Estat espanyol. L'acusació se centra en el desviament de fons públics destinats a la construcció d'un velòdrom, el Palma Arena, per al qual s'arribà a duplicar el pressupost d'execució de 48 a 100 milions d'euros.⁵³ Presumptament, Jaume Matas s'hauria enriquit mitjançant el cobrament de comissions de contractacions públiques. La presidència balear de Matas, del Partit Popular, entre 2003 i 2007, ha suposat l'aplicació de les polítiques neoliberals, amb una intensa intervenció pública a favor dels interessos empresarials. Els presumptes casos de corrupció d'aquesta sisena legislatura autonòmica estan lligats al zenit de la bombolla financeroespeculativa, fins a la crisi sistèmica del capitalisme global de 2007.

En resum, en els darrers dos anys, la crisi sistèmica global s'ha sentit especialment a les Balears per la seva forta dependència del sector de la construcció i de les economies dels països europeus emissors de turistes. En l'esfera de les polítiques públiques, el salvament públic dels negocis turístic privats obsolets i amortitzats té

⁵¹ *Diario de Mallorca* 3/07/2009, pàg. 2.

⁵² *Europa Press* 15/10/2009.

⁵³ RTVE-EFE 30/03/2010.

un bon exemple amb la renovació urbana de la Platja de Palma amb un cost de prop de 5.000 milions d'euros (Amer 2010b).

Conclusions

A través d'una mirada crítica a la història de l'ordenació territorial en l'etapa autonòmica (1983-2009), s'intenta demostrar la permeabilitat de les polítiques públiques urbanístiques i turístiques a les demandes dels sectors econòmics i empresarials. L'esfera de les polítiques de la comunitat autònoma és un àmbit local o proper des del qual, encara que tímidament, es pot impactar en les dinàmiques de l'economia turística euromediterrània. En qualsevol cas, amb l'excepció parcial dels governs de centre-esquerra, el conjunt de les polítiques territorials han estat majoritàriament desenvolupistes.

El fet que les polítiques urbanístiques vagin en una o altra direcció té conseqüències en la configuració de la societat de les Balears. Les polítiques territorials han anat en bona mesura en la mateixa direcció que els fluxos de la dinàmica turística, afavorint la ràpida acumulació de capital i la constitució d'un teixit econòmic i social amb molta mà d'obra poc qualificada i on les etapes de "bonança" generen enriquiments fàcils. La societat turística de Balears presenta, a causa d'aquest model econòmic-urbanístic, importants nivells de vulnerabilitat social (Carbonero et al. 2002). Això impacta de manera determinant en el teixit social i cultural illencs. Per tant, tot i que no són els únics, el turisme i el creixement urbanístic són determinants en la manera en la qual ha tingut lloc la modernització social i cultural de les Illes.

Per últim, també l'economia turística i urbanística, a l'igual que en altres illes mediterrànies, com Malta (Bramwell 2003), genera respostes i resistències socials. Un exemple d'aquestes respostes és l'ecologisme, articulats particularment entre sectors de classe mitja amb capital cultural, però també en altres àmbits de l'espectre social. Aquestes respostes donen forma a una cultura política oposada al creixement urbanístic com a model econòmic (Valdivielso 2001). Aquesta cultura política es configura simultàniament amb elements de la història social i política insular i elements de l'esquerra social i política estatal, europea i global.

Bibliografia

- Aguilera-Klink, F.; Naredo, J. M. (Ed.) 2009. *Economía, poder y megaproyectos*, Lanzarote: Fundación César Manrique.
- Aguiló, E.; Verger, A. 1982. *El urbanismo y el medio ambiente en las Baleares*, Palma: Consell General Interinsular.
- Alcaraz, M.; Mas, F. X. 2008a. '30 anys del clam: Salvem es Trenc! (I)', *Cultura Obrera*, 26, pàg. 9.
- 2008b. '30 anys del clam: Salvem es Trenc! (II)', *Cultura Obrera*, 27, pàg. 9.
- 2009. '30 anys del clam: Salvem es Trenc! (III)', *Cultura Obrera*, 28, pàg. 9.
- Amer, J. 2006. *Turisme i política. L'empresariat hotelier de Mallorca*, Palma: Edicions Documenta Balear.
- 2010a. 'Global beaches and local politics', a Garau, J.; Manera, C. (Ed.) *Insularity on the Mediterranean*, Madrid: Pirámide, pàg. 137-160.
- 2010b. 'Políticas públicas y vulnerabilidad social en destinos turísticos maduros. El estudio de caso del Consorcio de la Platja de Palma', comunicació presentada al XI Congreso Español de Sociología, Pamplona/Iruña, 1-3 juliol.
- Arnau, P. 1999. *Narrativa i turisme a Mallorca*, Palma: Documenta Balear.
- Artigues, A. A. 2006. 'Funcionalización turística y proceso de urbanización en la isla de Mallorca', Artigues, A. et al., *Introducción a la geografía urbana de las Illes Balears*, Palma: UIB, AGE, Govern de les Illes Balears, pàg.110-162.
- Artigues, A. A.; Rullan, O. 2007. 'Nuevo modelo de producción residencial y territorio urbano disperso (Mallorca, 1998-2006)', *Scripta Nova*, XI: 245(10), <<http://www.ub.es/geocrit/sn/sn-24510.htm>>. Consultat el 15/11/10.
- Artigues, A. A.; Blázquez, M.; Gual, J.; Mateu, J.; Murray, I.; Rullan, O. (Ed.) 2008. *Albert Quintana: el seu temps i la seva obra*,

- Palma: Conselleria de Mobilitat i Ordenació del Territori, Govern de les Illes Balears.
- Barceló, A.; Barceló, C.; Navinés, F. 2008. 'Evolució de l'activitat de la construcció 1987-2006', Navinés, F. (Dir) *El sector de la construcció a les Illes Balears*, Palma, Consell Econòmic i Social, pàg. 17-84.
- Bauzà, A. 2006. 'Menorca... "is different"', a Artigues, A. et al. 2006. *Introducción a la geografía urbana de las Illes Balears*, Palma: UIB, AGE i Govern de les Illes Balears, pàg.76-106.
- 2008. 'El Aeropuerto de Palma de Mallorca. La puerta que abre el proceso de compactación espacio-temporal de la isla', Caravaca, I.; Fernández, V.; Silva, R. (Dir.) *Ciudades, culturas y fronteras en un mundo en cambio. Actas del IX Coloquio y Jornadas de Campo de Geografía*, Sevilla: Consejería de Obras Públicas y Transportes, Junta de Andalucía, Sevilla, pàg. 259-276.
- Blasco, A. 2007. *Legislació turística*. Palma: Institut d'Estudis Autònoms, Govern de les Illes Balears.
- Blázquez, M. 2006a. 'Calmar, contenir i decreixer. Polítiques provades (1983-2003) i possibles de planificació urbanística', *Territoris*, 6, pàg. 159-172.
- 2006b. 'Matas Megaproyectos, S.L.', *Ecología Política*, 31, pàg. 53-56.
- 2006c. 'Eivissa, el paraíso con peor renombre', Artigues, A. et al. *Introducción a la geografía urbana de las Illes Balears*, Palma: UIB, AGE i Govern de les Illes Balears, pàg. 238-261.
- ; Murray, I.; Vives, S. 2007. 'La conjura contra el territori i la societat. Retalls de la màgia negra autòctona', *Lluc. Revista de cultura i d'idees*, 855, pàg. 16-22.
- ; Murray, I. 2010. 'Una geohistoria de la turistización de las islas Baleares', *El Periplo Sustentable*. Mèxic: Universidad Autónoma del Estado de México, núm. 18, <<http://www.uaemex.mx/plin/psus/periplo18>>. Consultat el 15/11/10.
- Bramwell, B. 2003. 'Maltese responses to tourism', *Annals of Tourism Research*, 30, pàg. 581-605.

- Buades, J. 2006. *Exportando paraísos. La colonización turística del planeta*, Palma: La Lucerna.
- 2009. *Do not disturb Barceló. Viaje a las entrañas de un imperio turístico*, Barcelona: Icaria.
- Carbonero, M. A. et al. 2002. *L'espai social de l'exclusió a les Balears*, Palma: Sa Nostra.
- Carpintero, O. 2009. 'El poder financiero de los grandes grupos empresariales. Los nuevos "creadores" de dinero', Aguilera, F.; Naredo, J. M. (Ed.) *Economía, poder y megaproyectos*, Lanzarote: Fundación César Manrique, pàg. 79-123.
- Casasnovas, M. A. 2007. *Història de les Illes Balears*, Palma: Moll.
- Disúrbia 2008. 'Testigos del caso Huerta revelan al juez todo tipo de corruptelas del ex-arquitecto de Sant Josep', *Disúrbia*, <<http://disurbia.blogalia.com/historias/59074>>. Consultat el 15/11/10.
- Dubon, M. Ll. 2006. 'El Pla Territorial de Menorca', *Territoris*, 6, pàg. 125-141.
- Fernández-Durán, R. 2003. *Capitalismo (financiero) global y guerra permanente: el dólar, Wall Street y la guerra contra Irak*. Barcelona: Virus.
- 2006. *El tsunami urbanizador español y mundial. Sobre sus causas y repercusiones devastadoras, y la necesidad de prepararse para el previsible estallido de la burbuja inmobiliaria*, Barcelona: Virus.
- 2008. *El crepúsculo de la era trágica del petróleo. Pico del oro negro y colapso financiero (y ecológico) mundial*, Barcelona: Virus.
- Ferrer, A. (Coord.) 2001. *Estudi del sòl vacant a les Illes Balears (2000)*, Palma: Conselleria d'Obres Públiques, Habitatge i Transport, Govern de les Illes Balears.
- Flyvbjerg, B.; Bruzelius, N.; Rothengatter, W. 2003. *Megaprojects and Risk. An Anatomy of an Ambition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gámir, A.; Ramos, D. 2002. *Transporte aéreo y territorio*, Barcelona: Ariel.

- Garcia, P. J. 2008. *Dragonera pes dragons. Història de la lluita ecologista per salvar sa Dragonera (1974-1995)*. Palma: Plaguets del Raval, Col·lecció Sol i Llibertat.
- Garrido, C. 2006. *¿Qué pasa en Eivissa?*, Palma: Ed. Gabriel Quetglas Olin.
- GOB 2007a. 'Especial Plataformes', *L'ecologista*, 40, pàg. 7-14.
- 2007b. 'Andratx, destrossat per la corrupció urbanística', *L'ecologista*, 40, pàg. 2-3.
- 2009. 'Els conflictes ambientals i territorials a Mallorca', <www.gobmallorca.com/Elsconflictesambientals-1.pdf>. Consultat el 15/11/10.
- Gowan, P. 2000. *La apuesta por la globalización. La geoeconomía y la geopolítica del imperialismo euro-estadounidense*, Madrid: Akal, Cuestiones de Antagonismo.
- Harvey, D. 2005. *Spaces of Global Capitalism. A Theory of Uneven Geographical Development*, Londres: Verso.
- Iglesias, F. (Dir.) 2007. *Mapa de presuntas irregularidades y actos de corrupción urbanística 2000-2007*, Madrid: Fundación Alternativas.
- Löfgren, Ö. 1999. *On Holiday. A History of Vacationing*, Berkeley: University of California.
- Manresa, A. 1998. *Balears S. A. Lo dicho en El País*, Eivissa: Res Publica Edicions.
- Marimon, A.; Nadal, A. 2003. *L'autonomia balear (1983-2003)*, Palma: Documenta Balear.
- Mas Ferrà, M. 2004. *Riberes de plata*, Muro: Ensiola.
- Mayol, J. 2005. *Autonomia i medi ambient a les Balears (1983-2003)*, Palma, Documenta Balear.
- Miró, S. 1978. *Caciquismo y corrupciones municipales en las islas*, Barcelona: Ediciones actuales.
- Morales, M.; Ruíz-Collado, J. L. 2009. *Los visionarios del Caribe. 25 años del inicio de la expansión internacional hotelera española*, Palma: Editorial y Marketing Turístico.
- Murray, I. 2005a. 'El pisotón ecológico (y empresarial) en las Islas Baleares', *Medio ambiente y comportamiento humano: Revista Internacional de Psicología Ambiental*, 6: 2, pàg. 123-166.

- 2005b. 'L'ecotaxa és morta. Visca la targeta verda', *El Temps ambiental*, 99, pàg. 7.
- ; Blázquez, M.; Pons, A. 2008. 'La explosión turística en las Islas Baleares (1956-2000). Cambios de uso del suelo y metabolismo socioeconómico', Garrabou, R.; Naredo, J. M. (Ed.) *El paisaje en perspectiva histórica. Formación y transformación del paisaje en el mundo mediterráneo*, Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza, pàg. 351-375.
- Naredo, J. M. 2006. *Raíces económicas del deterioro ecológico y social. Más allá de los dogmas*, Madrid: Siglo XXI.
- Perkins, J. 2005. *Confesiones de un gángster económico. La cara oculta del imperialismo norteamericano*, Barcelona: Urano.
- Picornell, C.; Picornell, M. 2002. 'L'espai turístic de les Illes Balears. Un cicle de vida d'una àrea turística? Evolució i planificació a la darrera dècada', Picornell, M.; Pomar, A. M. (Dir.) *L'espai turístic*, Palma: INESE, pàg. 31-96.
- Porcel, B. 2004. *Olympia a mitjanit*, Barcelona: Planeta.
- Quintana, A. 1978. 'Criterios Generales de Trabajo. Conselleria d'Ordenació del Territori del Consell General Interinsular', Artigues, A. A.; Blázquez, M.; Gual, J.; Mateu, J.; Murray, I.; Rullan, O. (Ed.) 2008. *Albert Quintana: el seu temps i la seva obra*, Palma: Conselleria de Mobilitat i Ordenació del Territori, Govern de les Illes Balears, pàg. 406-421.
- Rayó, M. 2004. *L'ecologisme a les Balears*, Palma: Edicions Documenta Balear.
- Riutort, B. (Ed.) 2003. *Conflictos bélicos y nuevo orden mundial*, Barcelona: Icaria.
- Riutort, B.; Valdivielso, J. 2004. 'Canvi social i crisi ecològica a les Illes Balears', Valdivielso, J. (Ed.) *Les dimensions socials de la crisi ecològica*, Palma: UIB, pàg.285-316.
- Rullan, O. 1999. 'Crecimiento y política territorial en las Islas Baleares', *Estudios Geográficos*, 236: LX, pàg.403-442.
- Rullan, O. 2005. 'Una técnica urbanística para contener el crecimiento residencial en espacios con fuerte presión inmobiliaria', *Scripta Nova*, IX: 194 (32), <<http://www.ub.es/geocrit/sn/sn-194-32.htm>>. Consultat el 15/11/10.

- 2007. *L'ordenació territorial a les Balears (segles xix-xx)*, Palma: Documenta Balear.
- Santandreu, J. 1979. *Camí de coix*, Palma: Moll.
- Seguí, J. 1998. *Les Balears en venda*, Palma: Documenta Balear.
- Valdivielso, J. 2001. 'Poder y hegemonía en la batalla de la ecotasa', Valdivielso, J. (Comp.) *¿A qué llamamos ECOTASA?*, Palma, Monograma Editores, pàg. 9-40.
- Vicens, A. 1990[1968]. *39 a l'ombra*, Barcelona: Selecta.